

OBSAH

ÚVODEM	12
UČITEL – PEDAGOGIKA – ŠKOLA	
1. UČITELSTVÍ JAKO POVOLÁNÍ	15
<i>Jaroslav Kotá</i>	
1.1 Učitelství jako iniciace a zkázňování dítěte	16
1.2 Učitelství a respekt k osobnosti dítěte	17
1.3 Učitelství a model profesionalizace	18
1.4 Zvláštnosti učitelské profese	22
1.4.1 <i>Obecné trendy vývoje učitelské profese</i>	23
1.5 Volba učitelství	24
2. VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH	27
<i>Růžena Váňová</i>	
2.1 Vzdělávání učitelů elementárních škol	27
2.2 Vzdělávání středoškolských profesorů	32
2.3 Vzdělávání učitelů po druhé světové válce	39
2.3.1 <i>Vzdělávání učitelů a univerzita</i>	40
2.3.2 <i>Vztahy mezi vzděláváním učitelů základních škol a středoškolských profesorů</i>	42
2.3.3 <i>Obsah, struktura a délka studia</i>	43
3. PEDAGOGIKA A JEJÍ VĚDNÍ PROFIL	49
<i>Jaroslav Kotá</i>	
3.1 Otázky vědního profilu pedagogiky	51
3.2 Pedagogika jako věda o výchově	54
3.2.1 <i>Výchova a vzdělání</i>	57
3.3 Pedagogické vědní disciplíny	60
3.4 Pedagogika ve vztahu k filozofii	63
3.5 Pedagogika ve vztahu k jiným vědám	65
4. ŠKOLSKÝ SYSTÉM V ČESKÝCH ZEMÍCH – VÝVOJ A SOUČASNÝ STAV	69
<i>Růžena Váňová</i>	
4.1 Tereziánské reformy	69
4.2 České školství ve druhé polovině 19. století	72
4.2.1 <i>Reforma lidového školství</i>	73
4.2.2 <i>Vývoj ostatních druhů škol</i>	76
4.2.3 <i>Národnostní úsilí v oblasti školy</i>	78
4.3 Školství v ČSR (1918–1939)	79
4.3.1 <i>Reformní snahy</i>	80
4.4 Školství v ČSR po druhé světové válce (1945–1989)	84
4.5 Současné školství	87

5.	ŠKOLY A JEJICH ALTERNATIVY	91
	<i>Ivana Tvrzová</i>	
5.1	Druhy škol	91
5.2	Členění škol podle zřizovatele	92
5.3	Vzdělávací programy	93
5.4	Alternativní a inovativní školy	95
	5.4.1 <i>Alternativní a inovativní směry uplatňované v české škole</i>	96
5.5	Závěr	103
6.	VYBRANÉ OTÁZKY VZDĚLÁVACÍ POLITIKY A ŘÍZENÍ ŠKOLSTVÍ	105
	<i>Ivana Tvrzová, Hana Kasíková</i>	
6.1	Vzdělávací politika	105
6.2	Řízení školství (školský management)	108
	6.2.1 <i>Řízení školy</i>	108
	6.2.2 <i>Organizační struktura školy</i>	111
6.3	Týmová práce na škole	115
 VYUČOVÁNÍ		
7.	VYUČOVÁNÍ A JEHO PODOBY	121
	<i>Hana Kasíková</i>	
7.1	Společensko-historické koncepce vyučování	121
7.2	Vyučování ve dvou základních pohledech na školní poznávání	122
7.3	Modely vyučování – modely učení	123
7.4	Učitelovo pojetí vyučování	123
8.	PLÁNOVÁNÍ VE VYUČOVÁNÍ	125
	<i>Hana Kasíková, Alena Vališová</i>	
8.1	Plánování pro školu	125
	8.1.1 <i>Kurikulum</i>	126
	8.1.2 <i>Cílové standardy</i>	128
8.2	Plánování pro třídu	129
	8.2.1 <i>Didaktická analýza učiva</i>	130
	8.2.2 <i>Fáze činnosti učitele pro výuku ve třídě</i>	132
9.	CÍLE VYUČOVÁNÍ	135
	<i>Hana Kasíková</i>	
9.1	Stanovení cílů vyučování	137
9.2	Práce s cílem během vyučování	140
10.	OBSAH VZDĚLÁVÁNÍ	143
	<i>Hana Kasíková</i>	
10.1	Vymezení obsahu vzdělání	143
10.2	Činitele určující obsah vzdělání	144
10.3	Druhy vzdělávacích obsahů	144
10.4	Formy obsahu vzdělání	146
10.5	Některé problémy, které řeší teorie a praxe obsahu vzdělání	149
11.	INDIVIDUALIZACE A DIFERENCIACE VE ŠKOLE	153
	<i>Hana Kasíková, Pavel Dittrich, Josef Valenta</i>	
11.1	Možnosti individualizace a diferenciací v současné škole	155
11.2	Navrhované a vyzkoušené způsoby k uplatnění individualizačních principů	156
	11.2.1 <i>Administrativní přístup</i>	156

11.2.2	Zabezpečení individualizace	158
11.2.3	Typy individualizace	159
11.2.4	Individualizační systémy	159
12.	PROGRAMOVANÉ VYUČOVÁNÍ	165
	<i>Alena Vališová</i>	
12.1	Repetitorium programované výuky	166
13.	ORGANIZAČNÍ FORMY VYUČOVÁNÍ	173
	<i>Hana Vonková</i>	
13.1	Pojem a třídění organizačních forem vyučování	173
13.2	Vývoj novověkých organizačních forem vyučování	176
13.3	Některé otázky organizačních forem vyučování v současné didaktické teorii a praxi	179
	13.3.1 <i>Problematika frontálního vyučování</i>	179
	13.3.2 <i>Problematika vyučovací hodiny</i>	179
	13.3.3 <i>Individuální a individualizované vyučování</i>	180
	13.3.4 <i>Skupinová organizační forma</i>	180
	13.3.5 <i>Mimotřídní a mimoškolní organizační formy</i>	181
	13.3.6 <i>Méně běžné organizační formy z hlediska času a prostoru</i>	182
	13.3.7 <i>Týmové vyučování – forma organizace součinnosti učitelů</i>	182
14.	KOOPERATIVNÍ UČENÍ	185
	<i>Hana Kasíková</i>	
14.1	Základní komponenty (znaky) kooperativního učení	186
14.2	Role a činnost učitele v kooperativním učení	187
15.	METODY VYUČOVÁNÍ A JEJICH MODERNIZACE	191
	<i>Alena Vališová, Josef Valenta</i>	
15.1	Pojem vyučovací metoda a její historické konotace	191
15.2	Kategorizace vyučovacích metod a problémy jejich členění	193
15.3	Volba a funkce vyučovacích metod	195
15.4	Vybrané vyučovací metody a možnosti jejich aplikace ve výuce	197
	15.4.1 <i>Metody monologické a jejich aktivizující alternativy</i>	198
	15.4.2 <i>Metody práce s tištěným textem</i>	201
	15.4.3 <i>Metody dialogické</i>	202
	15.4.4 <i>Metody názorně-demonstrační a metody praktických činností žáků</i>	205
	15.4.5 <i>Rozborové, situační, projektové a inscenační metody</i>	207
	15.4.6 <i>Didaktická hra a soutěž jako vyučovací metody</i>	209
16.	VÝCHOVA K PRÁCI S INFORMACEMI A INFORMAČNÍMI PRAMĚNY	213
	<i>Alena Vališová, Miroslav Bureš</i>	
16.1	Rozvíjení informačních dovedností	213
16.2	Využití školní knihovny v pedagogickém procesu	217
16.3	Elektronizace ve výchovně-vzdělávacím procesu	219
16.4	Možnosti využití počítače ve škole	222
17.	PEDAGOGICKÁ INTERAKCE A KOMUNIKACE JAKO SOUČÁST SOCIÁLNÍ KOMPETENCE	225
	<i>Alena Vališová</i>	
17.1	Problematika pedagogické interakce a komunikace v širším sociálně-psychologickém kontextu	225
	17.1.1 <i>K vybraným aspektům pedagogické komunikace</i>	227

17.2	Sociální kompetence v interakci učitele a žáka	233
	17.2.1 <i>Jak lze chápat pojem sociální kompetence a jeho význam pro vztah dospělého a dítěte</i>	234
	17.2.2 <i>Rozvíjení sociální kompetence u učitelů v jejich přípravě i praxi</i>	235
18.	TŘÍDNÍ MANAGEMENT	241
	<i>Hana Kasíková</i>	
18.1	Některé pojmy z oblasti třídního managementu	242
18.2	Fáze třídního managementu	244
18.3	Základní proměnné třídního managementu	244
18.4	Komponenty dobrého managementu	245
19.	HODNOCENÍ VE VYUČOVÁNÍ	249
	<i>Markéta Dvořáková</i>	
19.1	Význam hodnocení	249
19.2	Podstata hodnocení	249
19.3	Funkce hodnocení	250
19.4	Prostředky hodnocení	250
19.5	Současné tendence ve vývoji hodnocení	253
19.6	Možnosti vnitřní diferenciací	256
19.7	Kritéria hodnocení	257
19.8	Hodnoticí jazyk	259
19.9	Formativní a sumativní hodnocení	261
19.10	Slovní hodnocení a rodiče	261
Příloha	– Širší slovní hodnocení	264
	<i>Obsah širšího slovního hodnocení</i>	264
	<i>Průběžné (formativní) slovní hodnocení</i>	264
	<i>Závěrečné (sumativní) slovní hodnocení jako forma vysvědčení</i>	265

VÝCHOVA – DIAGNOSTIKA

20.	KOMPLEXNÍ ROZVOJ OSOBNOSTI ŽÁKA VE VYUČOVÁNÍ	269
	<i>Josef Valenta</i>	
20.1	Komplexnost chápání osobnosti žáka	270
20.2	Komplexnost chápání cílů vyučování	272
20.3	Komplexnost přístupu k učivu	276
20.4	Komplexnost procesů učení	277
20.5	Komplexnost prostředků rozvoje	278
	20.5.1 <i>Atmosféra školy, resp. třídy; školní situace a jejich edukační využití</i>	278
	20.5.2 <i>Prolnutí běžných předmětů a tematiky osobnostně sociálního a morálního rozvoje – kroskurikulární přístup ke komplexnímu rozvoji osobnosti žáka</i>	279
	20.5.3 <i>Samostatné časové bloky specificky orientované na osobnostní a sociální rozvoj</i>	284
20.6	Učitel v systému komplexního rozvoje osobnosti	286
21.	ETICKÁ VÝCHOVA	289
	<i>Jitka Lorenzová</i>	
21.1	Postavení etické výchovy v kurikulu základního a gymnaziálního vzdělávání	289
	21.1.1 <i>Rámcové vzdělávací programy</i>	290
21.2	Terminologický kontext etické výchovy	292
	21.2.1 <i>Hodnotová výchova/vzdělání</i>	292
21.3	Významné koncepce etické výchovy ověřené výzkumem i praxí	294

21.3.1	<i>L. Kohlberg – etická výchova jako orientace na rozvoj morálního usuzování a demokratické praxe</i>	294
21.3.2	<i>Teorie vyjasňování hodnot – nenormativní orientace na osobní hodnoty</i>	297
21.3.3	<i>Výchova k prosociálnosti – normativní orientace na pomoc druhým</i>	299
21.4	Shrnutí trendů v oblasti etické výchovy	303
21.5	Metody etické výchovy	303
21.5.1	<i>Metody názorného působení</i>	304
21.5.2	<i>Metody usměrňování jednání žáka</i>	304
21.5.3	<i>Metody citového zaangažování žáka</i>	306
21.5.4	<i>Metody rozvoje morálního uvažování a porozumění</i>	306
21.5.5	<i>Metody podporující introspekci a sebepoznání</i>	308
21.5.6	<i>Metody rozvoje sociální a občanské odpovědnosti</i>	308
21.5.7	<i>Další zdroje metod etické výchovy</i>	308
22.	ŠKOLA A ESTETICKÝ ROZVOJ ŽÁKŮ	311
	<i>Radomír Dvořák, Lenka Počtová</i>	
22.1	Proč se vůbec zabývat teorií estetické výchovy?	311
22.2	Co je cílem estetické výchovy?	312
22.3	Principy estetické výchovy	314
22.3.1	<i>Procesuální komplexnost</i>	314
22.3.2	<i>Obsahová integrita</i>	314
22.3.3	<i>Interdisciplinarita</i>	314
22.4	Škola a estetická výchova v kontextu ostatních formativních vlivů	315
22.5	Shrnutí	317
23.	MULTIKULTURNÍ VÝCHOVA	319
	<i>Eva Janebová, Hana Kasíková</i>	
23.1	Proč se zabývat multikulturní výchovou	319
23.1.1	<i>Migrace a diverzita</i>	319
23.1.2	<i>Práce s diverzitou</i>	321
23.2	Multikulturní výchova: vymezení pojetí	322
23.2.1	<i>Multikulturní výchova jako interdisciplinární obor</i>	323
23.3	Multikulturní výchova a další vybraná témata	326
23.4	Multikulturní výchova ve škole: pedagogické dokumenty a praxe vzdělávání	328
23.4.1	<i>Závěry pro pedagogickou praxi</i>	330
23.4.2	<i>Kde hledat podporu v záměrech multikulturní výchovy</i>	330
24.	SPOLUPRÁCE RODINY A ŠKOLY V OBLASTI VÝCHOVY A VZDĚLÁVÁNÍ	333
	<i>Michaela Vítečková</i>	
24.1	Cíle spolupráce rodiny a školy	333
24.2	Definice poradenství ve školním prostředí	334
24.2.1	<i>Zákon o poradenských službách poskytovaných ve školách a školských zařízeních</i>	334
24.2.2	<i>Systém poradenských služeb ve školách a jejich spolupráce s rodinou</i>	335
24.2.3	<i>Ódborná kvalifikace pro výkon profese výchovného poradce</i>	336
24.2.4	<i>Zařízení poskytující poradenské, diagnostické a informační služby školám, rodičům a žákům</i>	336
24.2.5	<i>Zařízení poskytující služby pro výkon ústavní a ochranné výchovy (srov. § 2 zákona č. 109/2002 Sb.)</i>	337
24.3	Předpoklady poradenské práce ve školním prostředí	337
24.3.1	<i>Roviny osobnostního a profesního rozvoje učitele (poradce)</i>	337
24.3.2	<i>Poradenský proces ve školním prostředí</i>	339
24.3.3	<i>Poradenské činnosti ve školním prostředí</i>	339

25.	PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ DIAGNOSTIKA A OČEKÁVANÉ PROMĚNY JEJÍHO POJETÍ	341
	<i>Hana Krykorková, Martin Chvát</i>	
25.1	Dispozice jako výchozí pojem Hrabalovy diagnostiky	341
	25.1.1 <i>Základní charakteristiky sociopsychických dispozic</i>	342
25.2	Pedagogicko-psychologická diagnostika pro učitele a z ní vyplývající učitelovy diagnostické kompetence	344
	25.2.1 <i>Přirozená diagnostika</i>	345
	25.2.2 <i>Pedagogická diagnostika</i>	346
	25.2.3 <i>Diagnostika na základě standardních metod a postupů</i>	347
	25.2.4 <i>Diagnostika na základě nestandardních metod a postupů – diagnostika úkolové situace – diagnostikování žákových kompetencí (součást realizace rozvojetvorných postupů, programů, projektů)</i>	348
	25.2.5 <i>Autodiagnostika učitele</i>	352
25.3	Pedagogicko-psychologická diagnostika pod zorným úhlem společenských a technologických proměn a inovačních tendencí ve školství	353
	25.3.1 <i>Možnosti využití informačních technologií v pedagogicko-psychologické diagnostice</i>	353
	25.3.2 <i>Rozšířené pojetí pedagogicko-psychologické diagnostiky lze očekávat v důsledku změn, které s sebou přináší úvahy o poslání současné pedagogické psychologie</i>	358
	25.3.3 <i>Posílení role pedagogicko-psychologické diagnostiky ve výchovně-vzdělávacím procesu a některé změny v jejím pojetí vnesou novou kvalitu do pedagogické a pedagogicko-psychologické činnosti učitele – lze ji označit jako diagnostickou způsobilost</i>	359
25.4	Závěr	360
26.	PEDAGOGICKÁ DIAGNOSTIKA, PREVENTIVNĚ VÝCHOVNÁ ČINNOST A POSKYTOVÁNÍ PORADENSKÝCH SLUŽEB VE ŠKOLE	363
	<i>Richard Jedlička</i>	
26.1	Význam pedagogické diagnózy pro moderně koncipovanou poradenskou a výchovnou činnost	363
	26.1.1 <i>Význam evaluace a autoevaluace pro řízení ve školství a rozvoj výchovně-vzdělávací práce</i>	365
	26.1.2 <i>Pedagogická diagnóza a koncepční výchovně-vzdělávací činnost</i>	366
26.2	Širší diagnostické kontexty	368
	26.2.1 <i>Rodinné prostředí, žák a výchovné interakce</i>	369
	26.2.2 <i>Typy primárního výchovného působení, jejich vztah k projevům žáka v prostředí školy a vliv na další chování</i>	375
	26.2.3 <i>Selbávání vychovatelů: nedůslednost, nepravidelná výchova, zanedbání</i>	381
26.3	Socializace dítěte v prostředí školy a některá úskalí	382
	26.3.1 <i>Výchozí pojmy</i>	382
	26.3.2 <i>Sekundární socializace a výchovná instituce</i>	382
	26.3.3 <i>Výchova v mateřské škole a její vliv na rozvoj sociálních kompetencí</i>	383
	26.3.4 <i>Základní škola a její požadavky na žáka</i>	384
26.4	Vybrané otázky z oblasti speciálněpedagogické práce	387
	26.4.1 <i>Děti a mládež se speciálními výchovně-vzdělávacími potřebami</i>	387
	26.4.2 <i>Výchovně-vzdělávací péče o děti a mládež s postižením</i>	388
	26.4.3 <i>Mimořádně nadaní a talentovaní žáci – výzva pro učitele</i>	391
	26.4.4 <i>Žáci se vzdělávacími problémy – potřeba pomoci a podpory</i>	393
	26.4.5 <i>Specifické poruchy chování</i>	395
	26.4.6 <i>Poruchy chování a výchovné problémy u žáků mladšího a středního školního věku</i>	396

26.5	Sociálněpatologické jevy ohrožující děti a mládež	400
26.5.1	Návykové poruchy	400
26.5.2	Problémy působené návykovými látkami	401
26.5.3	Alkohol a alkoholismus	403
26.5.4	Návykové a impulzivní poruchy	405
26.5.5	Poruchy sebepojetí spojené s poškozujícím životním stylem	410
26.5.6	Poruchy sociálního zařazení	413
26.5.7	Sebepoškozování a sebevražedné chování	417
26.6	Pedagogicko-psychologická pomoc žákům	418
26.6.1	Sociální opora	418
26.6.2	Životní krize a krizová intervence	420
26.7	Volba další vzdělávací cesty a přípravy na povolání	422
27.	CESTA DO DROGOVÉ ZÁVISLOSTI A MOŽNOSTI NÁVRATU (System péče o mladistvé problémové uživatele drog a závislé jedince v České republice)	429
	<i>Milada Votavová</i>	
27.1	Úvod	429
27.2	Etapy na cestě mladistvých do drogové závislosti	431
27.3	Možnosti terapie v jednotlivých fázích cesty do drogové závislosti	434
27.4	Struktura systému poskytované péče z hlediska nároků kladených na klienta	436
27.4.1	Detoxikace	437
27.4.2	Ambulantní péče	437
27.4.3	Střednědobá ústavní péče	439
27.4.4	Péče v terapeutických komunitách	440
27.4.5	Doléčovací programy	441
27.4.6	Pomoc rodičům a blízkým lidem	441
27.5	Závěr	442
28.	AUTORITA V ZRCADLE VÝCHOVY	445
	<i>Alena Vališová</i>	
28.1	Co je a co není autorita aneb Obsahová neujasněnost pojmů jako charakteristický rys moderní doby	445
28.2	Vybraná kritéria členění autority a její typologie	447
28.3	Hledání vztahů mezi autoritou a výchovou	449
28.4	Respektování autority – problém rodiny, školy i společnosti	451
28.5	Autorita z hlediska ontogenetického vývoje	452
28.6	Autorita z hlediska požadavků výchovné praxe	454
28.7	Závěr	454